

Прегледни рад

Примљено: 22. 10. 2014.

UDK 34.343.1

Ревидирана верзија: 15. 12. 2014.

Одобрено за штампу: 23. 11. 2015.

СИСТЕМ МЕРА БЕЗБЕДНОСТИ У НАШЕМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ – КРОЗ ИСТОРИЈУ И ДАНАС

Драгиша Дракић*, Гордана Дракић

Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, Нови Сад, Србија

**drakic100@gmail.com*

Апстракт

У уводном делу рада аутор разматра појам система уопште, као и појам система кривичних санкција посебно. У наставку наводи историјски развој система ових санкција код нас, а затим врши анализу мера безбедности које познаје наше важеће кривично право.

Други део рада посвећен је доказивању тезе да изразита хетерогеност међу појединим мерама безбедности у погледу њихове садржине, појединачних циљева који се њима желе остварити као и начина њиховог остваривања, представља озбиљну препреку која онемогућава њихово уобличавање у један кохерентан систем.

На крају аутор закључује да мере безбедности не поседују специфична обележја која би осигурала њихову самосвојност и оправдала самосталну егзистенцију у регистру кривичних санкција, те се не би могло говорити ни о постојању било каквог њиховог система.

Кључне речи: систем, мере безбедности, систем мера безбедности, кривичне санкције, наше кривично право

SECURITY MEASURES IN OUR CRIMINAL LAW – HISTORICAL OVERVIEW AND THE PRESENT SYSTEM

Abstract

In the introductory part of the article the author discusses the notion of the system in general and the system of criminal sanctions in particular. In the sections that follow the author describes a historical development of the system of these sanctions in our legislation and that provides an analysis of the security measures that exist in our present day criminal law.

The second part of the articles is dedicated to proving a thesis that extreme heterogeneity among certain security measures in terms of their content, individual goals that are to be attained by them as well as the method of achieving such goals, presents a serious impediment that prevents the formation of a single coherent system of security measures.

In the end the author concludes that security measures do not poses specific features that would secure their independence and that would justify their separate existence in the registry of criminal sanctions, thus, it cannot be said that there is any system of security measures at all.

Key words: system, security measures, system of security measures, criminal sanctions, domestic criminal law

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Пре него што почнемо да се бавимо основном темом научног рада, наине системом мера безбедности у нашем кривичном праву, потребно је најпре расправити једно претходно питање, а то питање гласи, шта се подразумева под често употребљаваном речју *систем*, и посебно, на шта се мисли када се каже *систем мера безбедности*. Од одговора на ово питање зависиће посредно и наш суд о два кључна међусобно повезана проблема којима желимо да се бавимо у раду, а која се тичу следећег: на који начин је систем мера безбедности теоријски осмишљен а потом и законски обликован код нас данас, и с тим у вези, да ли се у нашем кривичном праву уопште и може говорити о било каквом њиховом систему. У контексту наше расправе израз *систем* означава скуп више саставних делова, јединица или каквих елемената, који су заједничким карактеристикама и јединственом функцијом повезани у целину која чини одговарајући поредак ствари (о значењима речи систем видети Вујанић и др., 2007, стр. 1224). Сходно томе, да би се говорило о систему одређене врсте кривичних санкција, потребно је да постоје заједничке карактеристике, јединствена сврха и циљеви, којима се одликују све санкције унутар исте врсте, и који их чине специфичним и суштински другачијим у односу на друге врсте кривичних санкција. То важи и за мере безбедности као посебну врсту кривичних санкција, које су прихваћене у највећем броју савремених кривичних законодавстава, а познаје их осамдесет пет година и наше кривично право. Не улазећи дубље у анализу мера безбедности страних земаља, у наредном тексту покушаћемо одговорити на централно питање које смо себи поставили у раду, да ли су у нашем кривичном праву све мере безбедности тако законски конципиране и структурисане да их према њиховим заједничким карактеристикама и истоветној сврси и циљевима можемо сврстати у једну кохерентну целину која има јасне границе и која је строго одељена од других врста кривичних санкција као системских целина.

Пре тога хтели бисмо нешто да кажемо о увођењу ових санкција у наше кривично законодавство, а затим да дамо кратак преглед њиховог даљег законодавног развоја код нас. Ово ће послужити потпунијем сагледавању, као и објективнијем критичком преиспитивању нашег данашњег система мера безбедности.

*ИСТОРИЈАТ НАСТАНКА И РАЗВОЈА МЕРА БЕЗБЕДНОСТИ
КОД НАС*

С тим у вези, иако су се на територији Србије још почетком деветнаестог века примењивале поједине санкције које би могле да се подведу под одредницу мера безбедности у данашњем смислу те речи (Пихлер, 1971, стр. 37), док је Кривични законик Кнежевине Србије из 1860. године познавао поједине мере безбедности, које је међутим називао "споредним казнама" (Видети детаљније Николић, 1991, стр. 149–183), тек су Кривичним законом Југославије из 1929. године (Кривични законик за Краљевину Југославију, 1929) ове санкције формално, на системски начин, уведене у наше позитивно кривично право¹. Поменути законик познавао је чак девет различитих мера безбедности (Доленц, Маклецов, 1935, стр. 126–135).

Занимљиво је истаћи да је рад на његовом доношењу текао веома споро. Као што је познато, правни поредак Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у тренутку њеног проглашења, као и одређено време након тога, представљао је "правни мозаик састављен од шест правних подручја" (Павловић, 2000, стр. 224). Стога је што пре требало окончати посао на успостављању јединственог правног поретка, као једне од кључних претпоставки државности новоформиране државне творевине. Иако је у циљу што бржег елиминисања правног партикуларизма Видовдански устав предвидео скраћени законодавни поступак за доношење закона у наредних пет година од његовог доношења, који рок је посебним законом из 1926. године продужен за још три године, кључни закони у то време још нису били донети (видети више, Павловић, 2000, стр. 225). "Са шестојануарском диктатуром настао је заокрет. Насупрот десетогодишњој законодавној инертности парламента, диктатура се показала веома плодном. Манија брзог изједначења закона – приметиће М. Бартош – скоро несхватљивим темпом постизала је квантитативне успехе после 6. јануара 1929. године" (Павловић, 2000, стр. 225). За разлику од неких других тадашњих закона које је карактерисала брзоплетост приликом њиховог састављања, то се истовремено не би могло рећи и за јединствени закон из области кривичноправне материје. Полазећи од чињенице да је пројекат Кривичног законика настао прерадом србијанског пројекта од 1911. године, те да је као такав несумњиво пред-

¹ О разлозима увођења ових кривичних санкција у наше тадашње кривично законодавство као и проблемима који су стајали на путу њиховом успешном практичном спровођењу видети више код Чубинског (Чубински, 1934, стр. 19, 20). Њихово увођење најавио је у свом уџбенику нешто раније наш Тома Живановић (Видети, Живановић, 1922, стр. 309, 374).

стављао плод наше кривичноправне традиције², Д. Суботић с разлогом истиче да Кривични законик, који је донет 27. јануара 1929. године, а ступио на снагу 1. јануара 1930, представља круну "двадесетогодишњег научног рада многих правних мислилаца" (Павловић, 2005, стр. 738). Према оцени стручњака, како савременика, тако и из каснијег времена, Кривични законик био је модеран, технички добро уређен закон у поређењу са тадашњим сличним законима, а нарочито са прописима који су до његовог доношења важили у појединим правним подручјима Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Тако, Дракић, 2013, стр. 597).

Насупрот Казнителном закону Србије из 1860. године³, који се базирао на учењу класичне кривичноправне школе, на уобличавању Кривичног законика из 1929. године значајно су утицале, за тадашње време напредне и хумане, идеје социолошке школе кривичног права.

Класична школа полазила је од моралне одговорности делинквента која се темељила на претпоставци да је исти поседовао потпуну слободу да у конкретној ситуацији одлучи да ли ће извршити кривично дело или неће. Из такве моралне одговорности произлазила је кривица, као централни кривичноправни институт, на коју се опет надовезивала казна, као једина кривична санкција. Према представницима класичне школе, на објективном плану функција казне исцрпљује се искључиво у одмазди, односно освети за извршени злочин, па макар и у циљу задовољења принципа апстрактне правичности, док на субјективном плану она има за учинак да, кроз испаштање учиниоца, "сломи" његову "злочиначку" вољу. Крајњи циљ је не само да се преко ретрибутивистичког дејства казне учинилац одврати од помисли да понови деликт, већ и да се кроз застрашујућу моћ и непоколебљивост њеног извршења утиче и на друге, потенцијалне учиниоце, како се не би десило да и они "скрену" на пут деликта.

² О континуираном раду на реформи материјалног кривичног законодавства на новим основима, који је у Србији започет 1908. године, а потом на темељу до-тадашњих постигнућа српских правника настављен у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, видети код Михајла Чубинског (Чубински, 1922, стр. 137–151). Из поменутог текста може се видети да је још Пројекат српског Кривичног законика у редакцији из 1911. године извршио термиолошко, али и садржинско раз-зграничење између казни и мера безбедности.

³ Приликом његовог доношења нашим законотворцима је као узор послужило Кривични законик Пруске из 1851. године. Према мишљењу проф. Николића, "са данашње временске дистанце посматрано, узимање Пруског КЗ за образац при изради Српског КЗ, показује се не само као потез нужан и оправдан са гледишта практичних потреба домаће законодавне власти, већ и као потез који ће се са гледишта развитка кривичноправне науке у Србији показати као веома користан..." (Николић, 1991, стр. 191).

Ипак, временом се увидело да постоје категорије учинилаца на које се путем казне, уопште или у највећој мери, не може превентивно деловати. Овде у првом реду спадају душевно болесни и поремећени учиниоци, али и повратници из навике, склоности, развратници, беспосличари, скитнице и неке друге специфичне категорије делинквената. Класична казна овде није могла имати успеха, те су се у јавности све чешће могле чути критике на рачун бескомпромисности учења класичне школе, и истицали све одлучнији захтеви за другачијом кривичноправном реакцијом у односу на ове учиниоце.

Коначно је учење социолошке школе и њеног оснивача Листа уродило плодом, те су се под утицајем њихових идеја крајем деветнаестог и почетком двадесетог века десиле крупне промене у европским кривичним законодавствима. "Не одбацујући основне постулате и институције класичне школе, Лист и остали представници социолошко-позитивистичког смера истакли су као нужно да се у борби против криминалитета мора повести рачуна и о резултатима антрополошког и социолошког изучавања, а та изучавања воде до закључка да казна не може бити једино репресивно средство против злочинаца, нарочито против непоправљивих делинквената" (Стајић, 1961, стр. 17). Стога је, по Листу, како у односу на опасне душевне болеснике, тако и у односу на категорију непоправљивих извршилаца, једина адекватна реакција друштвене заштите – мера безбедности. Према његовом мишљењу, ова санкција не циља на моћ мотивације и буђење савести учиниоца кривичног дела, као што је случај са казном, већ жели да учиниоцу одузме акциону базу за будуће криминално понашање (Видети, Frisch, 1982, р. 596). Поред низа реформи у вези са кривичним санкционисањем које је Лист предлагао, као на пример, примена условне осуде и укидање краткотрајних казни затвора, Лист и социолошка школа су, усвајајући и даље казну на бази кривице као основну кривичну санкцију, омогућили улазак мерама безбедности са лишењем слободе у кривично-правни систем. Тако је, на бази помирења класичног учења са новим тенденцијама и научним и идеолошким струјањима тог времена, израстао дуалитет кривичног санкционисања. И даље је дакле кажњавање на бази кривице са циљем одмазде основно средство борбе против криминалитета. Међутим, када се на овај начин не може остварити сврха кажњавања због специфичног склопа личности појединих категорија учинилаца који су неподобни да се мотивишу путем казне, на сцену ступа мера безбедности која има за циљ да уклањањем узрока делинквентног понашања – лечењем, односно поправљањем, или када ни то није могуће, онда изолацијом, истовремено отклони и "опасно стање" њихове личности.

Допринос представника социолошке школе је тај што су јасно указали на то да, баш као што је криминалитет производ, како оп-

штит тако и индивидуалних фактора, тако ни његово сузбијање није могуће без истовременог деловања, како на опште криминогене факторе, тако и на личност самог извршиоца. С правом је казао Лист да, ако хоћемо да упознамо кривично дело, морамо најпре упознати његовог учиниоца. Јер, не кажњава се само дело, него учинилац, који је његовим извршењем манифестовао своје злочиначко опредељење (Видети, Камбовски, 2002, стр. 20).

У клими таквих размишљања донет је и наш Кривични законик из 1929. године. Овај законик приметно се ослањао на Листову категоризацију криваца, те се у то време истицало да би "југословенски судија требало да казну индивидуализује тако да случајног кривца застраши, поправљивог поправи, а непоправљивог потпуно из друштва уклони" (Видети, Павловић, 2005, стр. 739). На крилима реформи европских кривичних законодавстава тог времена, а под утицајем учења социолошке школе, како смо напред поменули, и наш кривични законик уводи нове кривичне санкције – мере безбедности. Како је расположење тих година владало с тим у вези најбоље илуструје позната изјава Томе Живановића из 1928. године, којом прогнозира да би даља еволуција идеје кривичних санкција могла ићи у правцу замене казне мерама безбедности. Овај исход он оставља за неко будуће време вишег нивоа душевне културе, које ће донети са собом и могућност остваривања дубљег увида у узроке криминалитета и његове пратеће појавности. А када до тога једног дана дође, за очекивати је да ће тада, "услед вишег моралног савршенства, ишчезнути инстинкт освете и на његово место ступити врлина праштања", чиме ће бити остварене и претпоставке за прелазак на другачији и хуманији систем кривичног санкционисања (Видети детаљније, Живановић, 1986, стр. 253). Полазећи од таквих схватања, не би требало да чуди што је наш законик из 1929. године познавао чак девет различитих мера безбедности, што је свакако било много, уколико се узме у обзир да су ове санкције тек тада први пут уведене у наше кривично законодавство. С тим у вези, Кривичним закоником из 1929. године биле су предвиђене следеће мере безбедности⁴: 1. *Задржавање по издржаној новој казни*; 2. *Упућење у завод за рад*; 3. *Упућење у завод за лечење или за чување*; 4. *Упућење у завод за лечење тијаница*; 5. *Забрана посећивања крчме*; 6. *Заштитни надзор*; 7. *Протеривање*; 8. *Забрана вршења позива или заната* и 9. *Одузимање извесних предмета*.

Након Другог светског рата формално-правно долази до окрета у политици прописивања кривичних санкција код нас с обзи-

⁴ Оне су биле побројане у члану 50 Кривичног законика из 1929. године, а од члана 51 до члана 59 ближе регулисане.

ром на то да Закон о врстама казни⁵ није познавао мере безбедности као посебне кривичне санкције. Ипак, неке од њих по својој садржини биле су такве да су се несумњиво могле назвати мерама безбедности.

Наизглед слично стање наставило се и после доношења општег дела Кривичног законика из 1947. године, који међутим, уз казне, у регистар кривичних санкција уноси још и здравствено-заштитне, као и васпитно-поправне мере. Иако се мере безбедности у овом законнику нису изричито помињале, несумњиво је да тадашње две здравствено-заштитне мере нису биле ништа друго него мере безбедности медицинског карактера (видети детаљније, Пијаде, 1948, стр. 218–220). У складу са тим, мере безбедности се терминолошки и појмовно, након краћег времена, поново одвајају од казни, с том разликом што се сада називају "здравствено-заштитне мере".

Након тога је уследило доношење Кривичног законика из 1951. године који изричито помиње мере безбедности као кривичне санкције, те предвиђа три такве санкције (Срзентић, Стајић, 1953, стр. 513–519). Дакле, после краћег времена овим особеним кривичним санкцијама поново се враћа назив који су носиле када су први пут формалноправно уведене у наше кривично законодавство. Новелом Кривичног законика из 1959. године повећан је број мера безбедности на укупно седам (Таховић, 1961, стр. 357–361), да би законском изменом из 1962. године била уведена још једна мера, тако да је у нашем систему кривичних санкција до доношења новог закона постојало осам мера безбедности.

Исте мере задржане су и у Кривичном закону СФРЈ из 1977. године, који је распадом наше ондашње државне творевине и каснијим формирањем, најпре Савезне Републике Југославије 1992. године, а потом и Државне заједнице Србије и Црне Горе 2003. године, два пута за десетак година мењао свој назив, али углавном не и своју структуру када су у питању ове кривичне санкције. Једина измена у односу на претходни закон учињена је 1993. године када је брисана забрана јавног иступања, тако да је након тога у нашем систему кривичних санкција преостало још седам мера безбедности (Срзентић, Стајић, Лазаревић, 1994, стр. 367–380). Занимљиво је истаћи да је то у основи био незнатно измењени систем мера безбедности Кривичног законика из 1951. са изменама из 1959. године, који је дакле познавао напред поменути меру која је потом укинута, али није предвиђао меру обавезног психијатријског лечења на слободи

⁵ С тим у вези, непосредно након завршетка Другог светског рата донет је скуп закона који су регулисали различита кривичноправна питања. Ипак, њима још није била обухваћена целокупна кривичноправна материја (Видети, Збирка кривичних закона – с објашњењима, 1946).

која је у међувремену била уведена. Поред тога, мера одузимања имовинске користи Законика из 1951. године пребачена је из система мера безбедности у одељак посебних кривичноправних мера.

Коначно, до кодификације кривичног права Србије у наше време долази 2005. године, када је донет Кривични законик Републике Србије (Кривични законик Републике Србије⁶, 2005) који је ступио на снагу 1. јануара 2006. године, непосредно пре него што је дошло до државно-правног раздруживања Србије и Црне Горе, а који је и даље на снази у нашој земљи. Овај Законик познавао је укупно девет мера безбедности. У суштини, уведена је само једна нова мера у односу на претходни период, и то јавно објављивање пресуде, док је једна која је већ постојала (Обавезно лечење алкохоличара и наркомана) подељена на две засебне. Недуго затим, уведене су још две мере безбедности које кривично право Србије до тада није познавало. Најпре је Законом о изменама и допунама Кривичног законика Србије (Закон о изменама и допунама КЗ, 2009) у септембру 2009. године уведена мера забране приближавања и комуникације са оштећеним, док је у децембру исте године новом законском изменом (Закон о изменама и допунама КЗ, 2009) прописана мера забране присуствовања одређеним спортским приредбама. Коначно, у кривичном праву Србије данас постоји укупно једанаест мера безбедности⁷: 1. *Обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи*; 2. *Обавезно психијатријско лечење на слободи*; 3. *Обавезно лечење наркомана*; 4. *Обавезно лечење алкохоличара*; 5. *Забрана вршења позива, делатности или дужности*; 6. *Забрана управљања моторним возилом*; 7. *Одузимање предмета*; 8. *Протеривање странца из земље*; 9. *Јавно објављивање пресуде*; 10. *Мера забране приближавања и комуникације са оштећеним*; 11. *Забрана присуствовања одређеним спортским приредбама*.

СИСТЕМ МЕРА БЕЗБЕДНОСТИ У ВАЖЕЋЕМ КРИВИЧНОМ ПРАВУ СРБИЈЕ

Оно што на први поглед одмах упада у очи је чињеница да наше кривично законодавство познаје велики број мера безбедности, које су, поред тога, по својој садржини, ситуацијама за које су намењене и, с тим у вези, појединачним циљевима који се њима желе по-

⁶ У даљем тексту користићемо приликом позивања на овај закон скраћеницу КЗРС односно КЗ.

⁷ Исте су побројане у чл.79, а ближе регулисане од чл. 81 до чл. 896 Кривичног законика.

стићи, веома хетерогене⁸. Пораст броја мера безбедности код нас у последње време изненађује с обзиром на то да је на европском нивоу, управо обрнуто, присутан тренд смањивања броја ових кривичних санкција у појединим кривичним законодавствима (видети, на пример, Камбовски, 2002, стр. 11–454).

Што се тиче њихове хетерогености, може се приметити да су неке од њих апсолутно неодређеног трајања, поједине релативно неодређеног трајања, неке су релативно одређеног трајања, док неке ни су везане за било какав рок њиховог трајања већ се извршавају једнократним актом (одузимање предмета и јавно објављивање пресуде).

Даље, одређени број мера може се изрећи и кривично одговорном и кривично неодговорном учиниоцу, док се нешто мањи број може изрећи само кривично одговорном учиниоцу кривичног дела (обавезно лечење алкохоличара, обавезно лечење наркомана, протеривање странца из земље, јавно објављивање пресуде и забрана присуствовања одређеним спортским приредбама).

Док се код медицинских мера безбедности изричито тражи "озбиљна опасност" од вршења тешких (психијатријска мера стационарног типа), односно било каквих кривичних дела у будућности (преостале медицинске мере) као услов њиховог изрицања, код неких је довољна "обична опасност" од вршења даљих дела (забрана вршења позива, делатности или дужности, забрана управљања моторним возилом, одузимање предмета, забрана приближавања и комуникације са оштећеним). Иако је опасност од вршења кривичних дела у будућности заједнички основ који оправдава постојање мера безбедности као кривичних санкција, ова опасност се код преостале три мере нигде у закону изричито не помиње. И док се код две мере безбедности иста несумњиво подразумева, премда то није изричито прописано (протеривање странца из земље и забрана присуствовања одређеним спортским приредбама), код јавног објављивања пресуде очигледно је да овај основ не постоји, што говори у прилог закључку да јавно објављивање пресуде по свом карактеру није мера безбедности већ посебна кривичноправна мера. То уосталом има своју формалноправну потврду у већини европских кривичних законодавстава (видети Ђоровић, 2010, стр. 33).

За разлику од психијатријских мера безбедности које се под одређеним условима могу изрицати учиниоцима као самосталне сан-

⁸ Због ограниченог, правилима уређивања часописа унапред прописаног, обима текста који је предвиђен за један научни рад, нисмо у могућности да на овом месту детаљније размотримо садржину као и елементе сваке мере понаособ, те упућујемо читаоце да консултују чл. 81–89 КЗ-а, или коментаре ових одредаба који потичу од теоретичара кривичног права, наших савременика.

кције, све друге се могу изрицати једино уз неку другу кривичну санкцију и извршавати паралелно с њом, или након њеног истека.

Коначно, што се тиче обавезности њиховог изрицања, медицинске мере безбедности суд мора изрећи када су за то испуњени законски услови, док је код неких изрицање факултативно, то јест суд их може али не мора изрећи иако постоје сви законски услови (забрана вршења позива, делатности или дужности, протеривање странца из земље, забрана приближавања и комуникације са оштећеним). Изрицање преосталих мера безбедности у принципу је факултативно, мада на основу изричите законске одредбе постоји могућност да се у закону, код појединих кривичних дела и у одређеним ситуацијама, предвиди њихово обавезно изрицање.

На основу краће анализе мера безбедности коју смо у претходном тексту извршили, као и увидом у целокупни законски текст који се односи на ове санкције, може се закључити оно што смо у предњем тексту најавили, наиме, да су мере безбедности код нас изразито међу собом хетерогене, уколико се узме у обзир садржина сваке мере понаособ, различитост ситуација на које се исте односе, као и специфичност појединачних циљева који се њима желе остварити. Поједини аутори у овој разнородности, као и бројности, не виде недостатак, већ напротив, њихову предност, нешто што је штавише неопходно за постизање сврхе мера безбедности као кривичних санкција (Стојановић, 1987, стр. 168). А сврха мера безбедности⁹ представља "главни обједињавајући елемент" који оправдава да се говори о њиховом систему, то јест, "онај кохезиони фактор који поједине мере, хетерогене по свом садржају, повезује у један систем" (Стојановић, 1987, стр. 165).

Не спорећи напред речено, да је наиме заједничка сврха главни обједињавајући фактор који нам даје за право да неку групу појединачних санкција назовемо системом, ипак не би требало пренебрегнути чињеницу да изразита хетерогеност међу појединачним мерама безбедности у погледу њихове садржине, као и следствено томе, појединачних циљева и начина њиховог остваривања, може бити озбиљан реметилачки фактор очувања конзистентности њиховог система, без обзира на заједничку законом прописану сврху. С тим у вези, законско инсистирање на прописивању заједничке сврхе могло би бити и "мртво слово" на папиру, уколико то формалноправно обједињавање не добије своју материјалну потврду, до које се једино може доћи кроз анализу њихове суштине, и то како сваке поједине мере безбедности, тако и у контексту њиховог међусобног односа.

⁹ Према члану 78 КЗ, сврха мера безбедности састоји се у отклањању стања или услова који могу бити од утицаја на то да учинилац убудуће врши кривична дела.

Много важније од покушаја законског обједињавања свих мера безбедности у један систем кроз заједничку одредбу о наводно јединственој сврси свих мера безбедности је да се изврши анализа циљева који се желе остварити сваком поједином мером, као и начина остваривања тих циљева. Ова анализа би требало или да покаже аутентичност њихове природе у односу на друге кривичне санкције, и самим тим оправда самосталну егзистенцију мера безбедности као кривичних санкција унутар једног система, или да оспори њихову самосвојност, те тиме истовремено и обесмисли било какав систем као и сврху која би била само њима својствена.

Сходно томе, најпре ћемо анализирати оне "мере безбедности" које очигледно то нису, узимајући у обзир њихову садржину, циљеве који се њима желе остварити, као и начин њиховог остваривања. Дакле, поступком елиминације покушаћемо доћи до задовољавајућег одговора на напред постављено питање.

Пре тога нужно је нагласити да су мере безбедности у тренутку увођења у позитивна кривична законодавства европских земаља с почетка двадесетог века замишљене и конципиране тако да се по својим карактеристикама, као и циљевима који се њима желе остварити, знатно разликују од казни. Не улазећи у друге специфичности ових санкција, треба рећи да су мере безбедности замишљене као кривичне санкције које остварују искључиво специјално-превентивне циљеве и то – лечењем, заштитом, старањем и поправљањем учинилаца, а не застрашивањем, нити моралном осудом њиховог понашања. Дакле, мере безбедности требало би да су лишене сваког генерално-превентивног дејства, као и ретрибутивног карактера. Њихов смисао не би требало да се огледа у томе да се преко истих утиче на друге, потенцијалне учиниоце да не врше кривична дела, нити да се самом извршиоцу наноси зло за оно што је урадио, већ да му се пружи помоћ и заштита, како би се поправио односно излечио. Као својеврсне терапеутске санкције у најширем смислу, мере безбедности такође би требало да буду прилагођене личности сваког појединог учиниоца кривичног дела.

Ипак, од увођења мера безбедности као посебних кривичних санкција па до данас десиле су се значајне промене због којих се, узимајући у обзир постојеће стање у Европи, не може повући јасна и прецизна граница између казни и мера безбедности. Анализирајући с тим у вези европска кривична законодавства, може се констатовати да данас не постоји класични, "идеални" тип мере безбедности, већ постоје само међуформе, у којима је или више изражен карактер казне а мање заступљена особеност мере, или је више изражен карактер мере безбедности а у мањој мери карактер казне (Видети детаљније, Дракић, 2010, стр. 105–108). Стога се многи аутори слажу у томе да често употребљавани појам "дуализам" кривичних санкција

треба схватити пре као неки технички термин, који има свој теоријски фундамент утемељен у традицији, а нипошто као термин који има своју потврду и покриће у реалности и тиме своју практичну употребљивост. Зато тога се могу чути и таква мишљења да данас несумњиво постоји криза идентитета мера безбедности (Musco, 1990).

Но, нису само мере безбедности изгубиле своја изворна својства, већ је и казна као санкција у последњих неколико деценија претрпела значајне суштинске промене. Те промене су је једно време, узимајући у обзир садржину и циљеве који су се њоме хтели постићи, приближиле мери безбедности. С тим у вези, казна је донедавно замишљана и конципирана на тај начин да се посредством ње остварују подједнако, како генерално-превентивни, тако и специјално-превентивни циљеви. И то како ретрибуцијом, тако и поправљањем односно ресоцијализацијом. Штавише, до пре десетак година у теорији кривичног права постојала је тенденција да се специјалној превенцији да примат у односу на генералну превенцију (видети Kaufmann, 1997, р. 164), уз образложење да методи и подручје деловање генералне превенције леже, или би барем тако требало да буде, изван области кривичног права (деталније Roxin, 2001).

Несумњиво је да се и у данашње време казном желе остварити специјално-превентивни учинци. Ипак, очигледно је да је у последњих десетак година дошло до разочарања у ресоцијализирајућу улогу казне (тако и Стојановић, 2013, стр. 350), те се у остваривању специјално-превентивних циљева све више користи њен ретрибутивистички потенцијал, док се васпитно-педагошки и индивидуално-етички пребацује на санкције које представљају алтернативе казни, чиме ретрибутивистичка политика у кажњавању полако али сигурно стиче примат у односу на поправљајућу. И не само то. У последње време сведоци смо да је у немалом броју европских земаља дошло до поштравања казнене политике законодавца (видети, Камбовски, 2002), а у мањој мери и судова, као покушаја ефикаснијег остваривања генералне превенције политиком појачаног застрашивања.

Узимајући у обзир оно о чему смо у претходном тексту писали, може се дакле констатовати да кривично право Србије садржи велики број мера безбедности у поређењу са већином других европских земаља. Но, од тог податка за нашу расправу још је важније да би се међу њима могле пронаћи и такве којима се доминантно остварују генерално-превентивни циљеви и које у себи садрже озбиљан ретрибутивни потенцијал. Оне штавише по својој ретрибутивној снази у својој практичној примени под одређеним условима могу да надмаше чак и казну затвора краћег трајања. Овде мислимо на следеће мере: забрану вршења позива делатности или дужности, забрану управљања моторним возилом, одузимање предмета, протеривање странца из земље, забрану приближавања и комуникације са

оштећеним, а донекле и забрану присуствовања одређеним спортским приредбама. Наведене санкције тешко да би се могле назвати мерама безбедности. Примера ради, замислимо ситуацију да се забрана вишегодишњег вршења позива изриче лекару, адвокату, судији или професору. Ова забрана несумњиво може довести до трајног напуштања позива, чак своје струке у целини, због немогућности поновног запошљавања у вршењу истих или сличних послова након што истекне време на које је иста изречена. До истих последица доћи ћемо и ако замислимо да је забрана управљања моторним возилом изречена возачу по занимању. Али и независно од тога, с обзиром на то да је у данашњим условима живљења, без употребе сопственог превозног средства некада немогуће благовремено испуњавати обавезе и обављати послове који су од виталног значаја за егзистенцијални опстанак индивидуе. Даље, одузимање предмета је чиста одмаздена мера која нема никакве везе са специјалном превенцијом и поправљањем, посебно када се одузимају предмети који нису у својини учиниоца кривичног дела. О мери протеривања странца из земље у том смислу не треба трошити речи. Може се само наслутити какав ће ретрибутивистички потенцијал ова мера имати када се изриче странцу који је трајно настањен на територији наше земље, где је засновао брак и има децу. Што се тиче три новоуведене мере, довољно сам за себе говори податак да готово не постоје кривична законодавства у Европи у којима су исте прописане као мере безбедности. Тако је јавно објављивање пресуде у овим законодавствима углавном прописано као посебна кривичноправна мера, за коју је очигледно, како смо показали у ранијем тексту, да нема карактер кривичне санкције. Забрана приближавања и комуникације са оштећеним, тамо где она постоји, прописана је као посебна обавеза код условне осуде са заштитним надзором, а изузетно као казна, док је мера забране присуствовања одређеним спортским приредбама у неким кривичним законима покривена казнама којим се учиниоцима кривичних дела забрањује приступ одређеним местима која одреди суд, док у већини закона то и није кривична санкција нити кривичноправна мера (видети Ђоровић, 2010, стр. 22, 23). У сваком случају, без обзира на то у коју групу сврстали последње две мере, не би се могао оспорити њихов пунитивни карактер.

Сходно напред реченом, сматрамо да поменути мере безбедности, осим наравно јавног објављивања пресуде, теже ретрибуцији, а не поправљању, побољшавању или било каквој ресоцијализацији учиниоца кривичног дела. Оне служе или додатном испаштању учинилаца кривичних дела, када се изричу уз казну затвора или новчану казну, а када ове казне нису изречене, већ се наведене мере изричу уз мање испаштајућу врсту казне или уз неку другу кривичну санкцију, тада имају задатак да у недостатку одговарајуће количине ре-

трибутивности класичне, одмаздене казне надоместе њен испаштајући потенцијал. А "препознамо ли ретрибуцију у бићу једне кривичне санкције, знак је то да смо у присуству казне, без обзира на то какву јој је етикету законодавац наденуо" (Марјановић, 1987, стр. 689). Јер, како смо видели, разлика између мере безбедности и казне данас се у начелу не манифестује у циљевима који се њима желе остварити, већ у начинима односно средствима којима се до тих циљева стиже. Стога оваквим санкцијама није место у регистру мера безбедности, већ казни – главних или споредних, а изузетно, посебних кривичноправних мера.

Овакав закључак може се извести и када су у питању медицинске мере безбедности које се примењују на кривично одговорне учиниоце кривичних дела. С тим у вези, поред казне или неке друге кривичне санкције која се обраћа његовом "здравом" делу личности, учиниоцу се у оваквим ситуацијама изриче још и поједина медицинска мера безбедности која се обраћа његовом "психопатолошком" својству личности или стању зависности, који су наводно "одговорни" за извршено дело, а могу бити "одговорни" за такво дело и у будућности. Овде се оправдано може поставити етичко питање: "Да ли је легитимно у једном слободном државном бићу да се појединац, не само принудно спречава да врши деликте, већ се принуђава да се и сам промени?" (Stratenwerth, Kuhlen, 2004, р. 21). Нарочито када је у питању појединац који је свестан свог душевног поремећаја, али не жели да се лечи, односно када је реч о учиниоцу наркоману или алкохоличару – који није заинтересован за спровођење третмана одвикавања. Поред тога, може се поставити и питање легалности таквог поступка у контексту уставног права сваког појединца, па то важи и за учиниоца кривичног дела, да слободно и без икаквих ограничења ужива своје право на заштиту свог психичког и физичког здравља (Устав Републике Србије, 2006, чл. 80 ст. 1), а то истовремено значи и да слободно одлучи да ли ће се лечити или неће. Уколико се томе дода још и то да успех медицинског третмана умногоме зависи од односа лекара и пацијента и слободне и чврсте воље пацијента да се лечи, може се лако доћи до закључка да је принудно лечење у оквиру мере безбедности овде вероватно унапред осуђено на неуспех.

Насупрот томе, чини нам се да је легитимно да се душевно болесни и тешко душевно поремећени неурачунљиви учинилац лечи и против своје воље, јер не може самостално и разложно да се стара о својим правима и интересима, а није по правилу ни свестан своје болести, односно тешке поремећености. Ипак, овакво лечење свакако по својој природи није кривична санкција већ својеврсна некривична мера, те као таква не би требало да се изриче у кривичном поступку. Поред тога, особа којој се изриче предметна мера није ни извршила

кривично дело са свим својим припадајућим елементима, већ "само" противправно дело које је у закону предвиђено као кривично. Стога би било добро да она буде прописана и регулисана здравствено-социјалним законодавством и да се изриче пред некривичним судом¹⁰ (слично Марјановић, 1987, стр. 690, 691). Наравно, под условом да за овакву промену надлежности за одлучивање буду испуњене одговарајуће законодавне, техничке и кадровске претпоставке.

ЗАКЉУЧАК

На основу свега што смо до сада у раду истакли, узимајући дакле у обзир, с једне стране, садржину, карактеристике и циљеве сваке појединачне мере, а с друге стране, ценећи их у њиховој свекупности, не испуштајући наравно ниједног тренутка из вида данашњу структуру казне као кривичне санкције, могло би се закључити да мере безбедности не поседују специфична обележја која би осигуравала њихову самосвојност и оправдавала самосталну егзистенцију у регистру кривичних санкција код нас. Као што смо покушали доказати, оне се углавном могу сврстати у регистар казни – главних, односно споредних, неке од њих су посебне кривично-правне мере без карактера кривичне санкције, док поједине немају уопште кривичноправни карактер већ припадају некој другој правној области. Самим тим, посредно смо одговорили и на питање да ли се у нашем кривичном праву може говорити о неком систему мера безбедности, или о само њима својственој сврси. О овоме свакако не може бити говора. У таквој ситуацији, инсистирање на дуализму кривичних санкција, штавише знатно увећање броја мера безбедности у нашем важећем кривичном праву, могло би бити сигнал да је на сцени својеврсно законодавно прикривање очигледног заоштравања државне казнене политике и нарасле кривичноправне репресије под окриљем наводних мера безбедности. Може бити да наш законодавац жели да формално-правном "експлоатацијом" мера безбедности, дакле тобоже преко бројних хумано оријентисаних, специјално-превентивних кривичних санкција, којих како смо видели практично

¹⁰ Овде би се као основано могло поставити питање на који начин би се приликом "настављеног" суђења пред некривичним судом могле остварити претпоставке за ефикасно остваривање неких начела процесног поступања, као што је економичност суђења, односно потреба да се обезбеди јединствено вођење судског поступка, од његовог почетка, па до самог краја, пред истим органом. Не желећи да улазимо у разматрање овог питања, хтели бисмо да нагласимо да смо горњи закључак извели полазећи искључиво са позиција материјалноправних одредаба, с циљем принципијелног остваривања потреба и интереса који произлазе из одређених принципа кривичног материјалног права.

и нема у нашем кривичном праву, релативизује истину и "замагли" право стање ствари, да наине правих, ретрибутивних казни никада у историји нашег кривичног права није било више него што их је данас.

ЛИТЕРАТУРА, ЗАКОНСКИ И ДРУГИ ПРАВНИ ИЗВОРИ

- Вујанић, М. и др. (2007). Николић, М. (прир.). *Речник српског језика [Dictionary of Serbian Language]*. Нови Сад: Матица српска.
- Доленц, М., Маклецов А. (1935). *Систем целокупног кривичног права [System of Entire Criminal Law]*. Београд: Издавачка књижевница Геце Кона.
- Дракић, Г. (2013). Унификација кривичног права у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца [Unification of Criminal Law in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes]. Тематски зборник *Хармонизација српског и мађарског права са правом Европске уније* (стр. 587-598). Нови Сад: Правни факултет.
- Drakić, D. (2010). Mere bezbednosti i novo krivično pravo Srbije – o potrebi egzistencije mera bezbednosti u savremenim registrima krivičnih sankcija [Security Measures and the New Serbian Criminal Legislation – on the Necessity of Existence of Security Measures in Modern Registry of Criminal Sanctions]. *Zbornik mednarodne konference kazenskoga prava* (стр. 124-141). Ljubljana: Pravni fakultet.
- Живановић, Т. (1922). *Основи кривичног права – општи део [Basis of Criminal Law – General Part]*, 2. Београд: Издавачка књижевница Геце Кона.
- Живановић, Т. (1986). Дуалитет кривичних санкција – казне и мере безбедности [Duality of Criminal Sanctions – Sentences and Safety Measures]. *Основни проблеми кривичног права и друге студије [The Main Problems of Criminal Law and Other Studies]*. Београд: Службени лист СФРЈ.
- Закон о изменама и допунама Кривичног законика [Law on Amendments to the Criminal Code]. Службени гласник Републике Србије. Бр. 72. (3. септембар 2009).
- Закон о изменама и допунама Кривичног законика [Law on Amendments to the Criminal Code]. Службени гласник Републике Србије. Бр. 111. (29. децембар 2009).
- Збирка кривичних закона – с објашњењима [Collection of Criminal Laws with Explanations]. Службени лист ФНРЈ. Бр. 3 (1946).
- Камбовски, В. (2002). *Казнено – правната реформа пред предизвиците на XXI век [Criminal Legal Reform before the Challenges of 21st Century]*. Скопје: Bato&Divajn.
- Kaufmann, A. (1997). *Rechtsphilosophie*, 2. München: C.H.Beck.
- Кривични законик за Краљевину Југославију – од 27. јануара, 1929. год., са изменама и допунама од 9. октобра 1931. год (1932), 7 [Criminal code of the Kingdom of Yugoslavia]. Београд: Издавачка књижевница Геце Кона.
- Кривични законик [Criminal Code]. Службени гласник Републике Србије. Бр.85 (2005).
- Марјановић, Г. (1987). О суштини мера безбедности у југословенском кривичном праву [On Safety Measures Essence in Yugoslav Criminal Law]. *Анали Правног факултета у Београду*, 6. Београд: Правни факултет.
- Musco, E. (1990). Maßregeln der Besserung und Sicherung im strafrechtlichen Rechtssystem Italiens. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2. Berlin – New York: de Gruyter.

- Николић, Д. (1991). *Кривични законик Кнежевине Србије [Criminal Code of Principality of Serbia]*. Ниш: Градина.
- Павловић, М. (2000). *Југословенска држава и право 1914-1941. [Yugoslav State and Law 1914-1941.]*. Крагујевац: Надежда Павловић.
- Павловић, М. (2005). *Српска правна историја [Serbian Legal History]*. Крагујевац: Надежда Павловић.
- Пихлер, С. (1971). *Основне карактеристике кривичног права Србије XIX века до 1860. године [Main Characteristics of Criminal Law in Serbia in XIX. Century until 1960]*. (Магистарска теза). Универзитет у Загребу, Правни факултет.
- Пијаде, М. (1948). *Коментар општег дела Кривичног законика [Commentary of General Part of Criminal Law]*. Београд: Архив за правне и друштвене науке.
- Roxin, С. (2001). Промене у теорији у сврси казне [Changes in the Theory on Purpose of Penalty]. *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, 2–3. Београд: Удружење за кривично право и криминологију.
- Срзентић, Н., Стајић, А. (1953). *Кривично право ФНРЈ – општи део [Criminal Law of FNRJ – General Part]*. Београд: Архив за правне и друштвене науке.
- Срзентић, Н., Стајић, А., Лазаревић, Јб. (1994). *Кривично право Југославије [Criminal Law of Yugoslavia]*. Београд: Савремена администрација.
- Стајић, А. (1961). Мјере безбедности [Security Measures]. *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, IX. Сарајево: Правни факултет.
- Стојановић, З. (1987). Систем мера безбедности у југословенском кривичном праву [System of Safety Measures in Yugoslav Criminal Law]. *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, 4. Београд: Удружење за кривично право и криминологију.
- Стојановић, З. (2013). *Кривично право – општи део [Criminal Law – General Part]*, 20. Београд: Правни факултет, Правна књига.
- Stratenwerth, G., Kuhlen, L. (2004). *Strafrecht – Allgemeiner Teil I*, 5. Köln – Berlin – München: Carl Heymanns Verlag.
- Таховић, Ј. (1961). *Кривично право – општи део [Criminal Law – General Part]*. Београд: Савремена администрација.
- Ћоровић, Е. (2010). *Мере безбедности обавезног лечења наркомана и алкохоличара у кривичном праву [Safety Measures of Obligatory Treatment of Drug and Alcoholics Addicts in Criminal Law]*. (Докторска дисертација). Универзитет у Новом Саду, Правни факултет.
- Устав Републике Србије [The Constitution of the Republic of Serbia]. (октобар 2006). Београд: Канцеларија за сарадњу с медијима Владе Републике Србије.
- Frisch, W. (1982). Das Marburger Programm und die Massregeln der Besserung und Sicherung. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 3. Berlin – New York: De Gruyter.
- Чубински, М. (1922). Реформа кривичног законодавства Краљевине С.Х.С. [Reform of the Criminal Legislation in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes]. *Архив за правне и друштвене науке књ. 4, св. 2*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Чубински, М. (1934). *Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије [Scientific and Practical Commentary of Criminal Code of the Kingdom of Yugoslavia]*, 2. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.

SECURITY MEASURES IN OUR CRIMINAL LAW – HISTORICAL OVERVIEW AND THE PRESENT SYSTEM

Dragiša Drakić, Gordana Drakić
University of Novi Sad, Faculty of Law, Novi Sad, Serbia

Summary

In the article the author deals with two key questions: How is the system of security measures modeled in domestic criminal law? And, in relation to that, can we speak of the existence of any system of this type of sanctions in our criminal law at all?

For that purpose, the author gives a historic overview of the emergence and development of the security measures as criminal sanctions in our domestic criminal legislation. Then he offers analysis of each individual security measures that exists in our present-day criminal legislation. The author concludes that key characteristics of the system of this type of sanctions in domestic law is their multitude and heterogeneity. The author expresses his concern that extreme heterogeneity among certain security measures in terms of their content, individual goals that are to be attained by them as well as the method of achieving such goals, presents a serious destabilizing factor for preserving a uniformity of their system.

Through analysis of the content and aims to be achieved by each individual measure, as well as their relation to punishment, as a criminal sanction, the author, in the sanctions that follow desires to find an answer to the question whether this type of sanction is of authentic nature in relation to other criminal sanctions envisaged by our criminal law. In the case of a positive answer, the independence and existence of the system of security measures shall be proven. In the event the contrary should be proven, the independence of the security measures shall be contested and the existence of any system, as well as the purpose of such measures shall be made purposeless.

In the end, the author concludes that the security measures do not poses features that would ensure their independence and self-existence in our registry of criminal sanctions. Therefore, we cannot speak of the existence of any system of security measures nor of their independent purpose.